

İÇEL İLİ, BOZYAZI İLÇESİ'NDEKİ BİLİNMEYEN BİR HAMAM

Yrd.Doç.Dr.Nermin ŞAMAN DOĞAN

Yapı, İçel İli, Bozyazı İlçesi'nin "Kaledibi" ya da "Maraş" mahallesi olarak anılan mevkiinde bulunmaktadır. Hamamın bulunduğu alan, kuzeyindeki Toros dağlarının birinin eteğinde yer alan Softa Kalesine izafeten "Kaladebi Mahallesi", güneyinde yer alan Arsinoe (Maraş harabeleri) antik kentine izafeten de "Maraş Mahallesi" olarak isimlendirilmiştir (Lev. 1-2)¹. Hamamın kuzeyinde bugünkü karayoluna oldukça yakın bir konumda Türk dönemine ait bazı kalıntılar bulunmaktadır (Lev.3). Deniz kıyısında yer alan Arsinoe "Maraş Harabeleri" antik kenti yakınındaki Anemurium (Anamur), Nagidos (Bozyazı) ve Kelenderis (Gilindire=Aydıncık) gibi antik dönemin liman kentlerinden biridir.² Aşılması ve ulaşılması zor olan Toros dağlarının arasında yer alan Kaledibi (Maraş) Mahallesi görüldüğü gibi antik dönemden günümüze sürekliliğini koruyan küçük bir yerleşimdir. Hamamın bulunduğu mevki Ortaçağ'da Karamanoğulları Beyliği'nin etkin olduğu bir bölgedir. Antik dönemde olduğu gibi, Selçuklu ve Karamanoğulları döneminde de Alanya, Anamur, Bozyazı, Aydıncık (Gilindire) ve Silifke dönemin önemli liman şehirleridir.³ Hamamın çevresinde, Karamanoğulları tarafından XIV.yüzyılın başında ihya edilen Anamur yakınındaki Mamuriye Kalesi ile bu dönemde inşa edilen içinde bir cami (14.yy) ve karşısında bir hamam vardır (Lev. 4-5)⁴. İncelediğimiz hamam, kentin dokusu ve çevresindeki yapılar dikkate alındığında Türk dönemine ait küçük bir yerleşimin hamamı olarak kullanılmış olmalıdır.

Hamam bugüne kadar yayınlarda tanıtılmamıştır. Bu nedenle çalışmamızda yapının tanımlanması ve mimari özellikleri açısından dönemi içindeki öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır.

İnşa kitabesi ve vakfiyesi olmayan hamamın yapım tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemektedir. Yapı, tek üniteli soğukluk, ılıkılık, sıcaklık, su deposu, külhan ve soğukluğun bitişiğindeki havuz olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır (Lev.6).

Kuzey-Güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı yapının güneyindeki soğukluk mekanı büyük ölçüde yıkılmıştır. Soğukluğun kuzey duvarında eksenin doğusunda 0.95 m. uzunluğunda güneye doğru devam eden bir duvar parçası ile duvar izlerinden kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekanın varlığı anlaşılmaktadır. Soğukluğun kuzey duvarının doğusundaki kapıdan doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ılıklığa girilir. Ilıklığın tonozunda eksende ve simetrisinde olmak üzere birer-

1. F.Beaufort, *Karamania*, London 1817, s.199; W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Çev. M.Pektaş), İstanbul 1960, s.397; H.Hellenkemper-F.Hild, *Neue Forschungen in Kilikien*, Wien 1986, s.51; A.Demirtaş, *İçel İli Yakın Çevre İncelemeleri*, Ankara 1988, s.129; B.Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s.112.
2. F.Beaufort, a.g.e.s. 193-201; H.Hellenkemper-F.Hild, a.g.e.s.51; L.Zoroğlu, *Kelenderis I Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular*, Ankara 1994, s. 26. Harita 1.
3. F.Beaufort, a.g.e.s. 193-201, bkz. arkadaki harita; Şikari, *Karamanoğulları Tarihi*, Konya 1947, res. 56-66; Ş.Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I. Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990, s.103-109, 319-324.
4. Bkz.Y.Önge, "Anamur-Mamuriye Kalesi", *Önasya*, 3/36 (1968),s. 16-18; Y.Önge, "Anamur Mamuriye Kalesi Yanındaki Hamam", *Vakıflar Bülteni*, I (1970), s.106-114; W.M.Wiener, *Burgen Der Kreuzritter*, Berlin 1966, s. 83-84, 105, şek. 117.

den üç tepe açıklığı yer alır. Ilıklık mekanının kuzey duvarının batısındaki kapıdan kare planlı, üzeri tromplarla geçilen kubbeyle örtülü sıcaklığa girilir. Sıcaklığın kubbesinde de dört filgözü açıklık yer alır. Sıcaklığın doğu duvarının ekseninde üst seviyede yer alan pencere kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü su deposuna açılır. Su deposunun doğu duvarının güney köşesi ile tonozun yaklaşık ortası kısmen yıkılmıştır. Hamamın doğu cephesinin kuzeyinde külhan kemeri yer alır. Soğukluk mekanının doğusunda kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı havuz yer alır. Havuzun batı, soğukluğun ise doğu duvarları ortaktır. Duvarın batıya doğru dönerek hamamın doğu cephesinin güney köşesinde oluşturduğu dilatasyondan havuzun yapıyla çağdaş olmadığı anlaşılmaktadır.

Hamamın cepheleri sade bir düzenleme yansıtır (Lev. 7). Güney cephede eksenin doğusunda yer alan 1.28 m. yüksekliğindeki sivri kemerli kapının kemer ve lentosunun batı bölümü yıkılmıştır. Cephenin doğusu üst seviyede kısmen yıkılmıştır. (Lev.8). Ilıklığın tonozu ile sıcaklığın kubbesi dışı yansıdığından örtü sistemi cepheden algılanmaktadır. Hamamın batı ve kuzey cepheleri sağırdır (Lev.9-10). Kuzey cephenin doğusunda duvarda üst seviyeden zemine kadar devam eden ayrılma, yıkıntı mevcuttur. Her iki cephede de yapının örtü sistemi dışı yansımaktadır. Doğu cephede eksenin kuzeyindeki külhan kemerinin içi oldukça düzensiz bir biçimde moloz yığınlarıyla dolmuştur (Lev. 11). Bu nedenle kemerin biçimi algılanamamaktadır. Cephenin güneyinde de taş düşmesinden kaynaklanan iki küçük açıklık yer alır. Cephenin üst seviyesinde yaklaşık orta bölümü düzensiz biçimde yıkılmıştır. Yıkılma yapının içinde büyüyen ağaçlardan kaynaklanmaktadır.

Duvarları büyük ölçüde yıkılan soğukluk mekanı doğrudan güneye açılır. Soğukluk mekanının doğusuna bitişik olan ve bir su kaynağının üzerine yapılan havuz ılık suyla doludur (Lev. 12). Yöre halkının verdiği bilgilere göre suyun yaz-kış aynı sıcaklıkta olduğu ve bir çok hastalığa iyi geldiği (özellikle yaraları iyileştirici) belirtilmektedir. Ilık su kaynağından hareketle hamamın küçük bir kaplıca, ılıca olarak tasarlanmış olabileceğini düşünebiliriz. Kanımızca bu bölüm hamamın inşasından daha önce yapılmış olabilir. Soğukluğun kuzeydoğusunda dikdörtgen planlı bir mekanın olduğu mevcut duvar izlerinden anlaşılmaktadır. Bu mekan soyunma birimi olarak kullanılmış olabilir. Soğukluğun kuzey duvarındaki kapıdan ılıklığa girilir. Ilıklığın tonozundaki açıklıklar kısmen yıkıldığından yer yer düzensiz biçime dönüşmüştür (Lev. 13). Ilıklığın kuzeyindeki 1.70 m. yüksekliğindeki sivri

kemerli kapıdan sıcaklığa girilir (Lev. 14-15). Sıcaklığın duvarlarında yaklaşık zeminden 0.57 m. yükseklikte künk yuvaları dikkati çeker. Duvarları tümüyle sıvalı olan sıcaklığın kubbesine geçiş sivri kemerli tromplarla sağlanmıştır. Tromplarla sekizgene, sekizgenden köşe taşları ile kubbeğe geçilir. Kubbenin ortası oldukça düzensiz biçimde yıkılmıştır. Sıcaklığın doğu duvarındaki zeminden 1.35 m. yükseklikte yer alan dikdörtgen biçimindeki pencere su deposuna açılır. Su deposunun içi örtü sistemi ve güneydoğu köşesinin yıkılmasından ve içinde büyüyen ağaçların gelişmesinden dolayı büyük ölçüde taş ve toprakla dolmuştur (Lev. 16).

Yapıda moloz taş, kesme taş, harç ve sıva kullanımı görülür. Moloz taş hamamın gerek içinde, gerekse dışında örgü malzemesi olarak kullanılmıştır (Lev.7-16). Yapının örtü sisteminde de moloz taş kullanımı dikkati çeker. Cephelerde, tonozlarda ve kubbede kullanılan moloz taşlar yaklaşık aynı boyutlarda düzenli bir teknik yansıtır. Kesme taş cephelerde, güney cephedeki kapının kemerinde kullanılmıştır. Düzensiz kesme taşların cephelerde moloz taşlarla aynı yoğunlukta kullanıldığı görülür. Moloz taşların ve kesme taşların arasında bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Harç oldukça sert bir dokuya sahiptir. İçinde küçük taş ve kum parçacıkları bulunur. Hamamın ilıklık, sıcaklık ve su deposunun duvarları ile örtü sistemi tümüyle sıvalıdır. Tahrip olan sıvanın yer yer sarı ve pembe renkli olduğu gözlenir.

Tek üniteli soğukluk, ilıklık, sıcaklık, su deposu bölümlerinden oluşan Bozyazı'daki hamama Anadolu'daki XIII-XV.yüzyıllarda inşa edilen, plan ve mimari özellikleri açısından tam bir benzerlik göstermemekle birlikte bazı ortak özellikler yansıtan aynı grupta değerlendirebileceğimiz yapılar bulunmaktadır. Anadolu'daki Tuzhisarı Sultan Han (1232-36), Gölpaazarı Mikail Bey (C.1318), Ezine Kemallı Köyü (1354), Yarhisar Orhan Gazi (1324-62), Yenişehir Saray (1324-62), Balat 4 No'lu (14.yy), Isparta'daki Gökçe Köyü (14.yy) ve Barla Göçeri (14.yy) hamamlarıyla benzerlik gösterir.⁵ Yapılar özellikle kare planlı ve kubbeyle ör-

5. Örnekler için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşesi Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402) I*, İstanbul 1966, s.340-341, res.557 (Ezine); E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murat Devri 806-855 (1403-51) II*, İstanbul 1972, res. 288 (Gölpaazarı); A.Durukan, *Balat'ta Türk Devri Yapıları*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1982, s. 243-247, lev. 152 a (Balat); Y.Ötügen-A.Durukan-H.Acun-S.Pekak, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV*, Ankara 1986, s. 221-224, pl. 338 (Iznik), 609-610, pl. 654 (Yenişehir), 628-629, pl.157 (Yarhisar); N.Şaman, *Isparta ve Çevresindeki Selçuklu-Beylikler Dönemi Yapıları*, Hacettepe Üniversitesi, Ya-

tülü sıcaklık mekanları ve dikdörtgen planlı, sivri tonozla örtülü su depolarına sahip olmaları açısından örneğimizle paraleldir. Bozyazı'daki hamam plan şemasının yanı sıra malzeme-teknik özellikleri açısından da Anadolu'daki bazı yapılarla benzerlik gösterir. Örneğimizde olduğu gibi moloz taşın içte ve dışta beden duvarları ile örtü sisteminde örgü malzemesi olarak kullanımı yaygındır. Örnek olarak Kayseri Sultan (13.yy. başı), Isparta'daki Barla Göçeri ve Gökçe Köyü, Peçin a-b (14.yy), Balat 1-4 No'lu (XIV.yy) ve İçel-Mamuriye Kalesi (15.yy) hamamları verilebilir.⁶

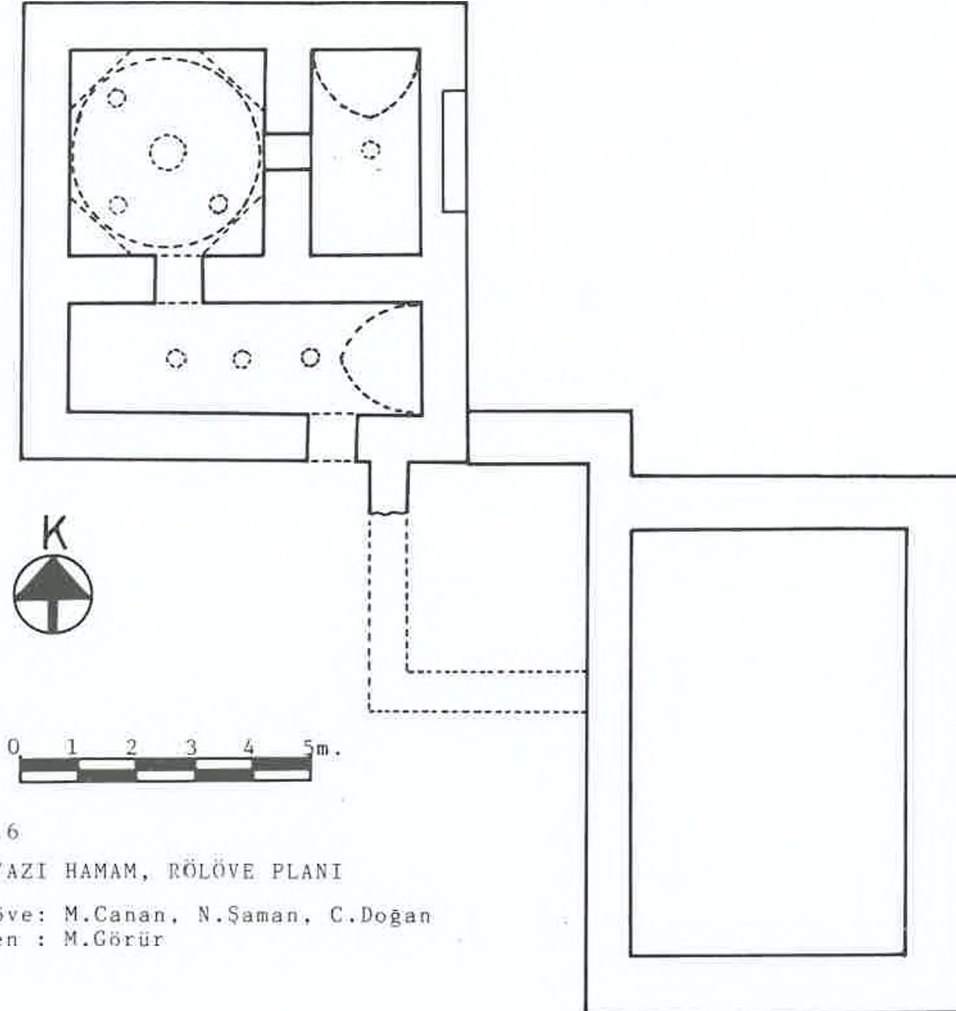
Görüldüğü gibi Bozyazı'daki hamam plan ve mimari özellikleri açısından Anadolu'daki az sayıda örnekle ortak özellikler yansıtır. Örnek sayısının azlığı hamamları konu olan genel yayınların dışında XIV-XV. yüzyıl hamamlarına yönelik araştırma ve çalışmaların sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bugünkü verilerle yapının plan tipi ve mimari özelliklerinin yanı sıra hamamın bulunduğu mevki'de XIV-XV.yüzyıllarda Karamanoğulları Beyliğinin etkin olmasından hareketle incelediği-

miz hamamın XIV-XV. yüzyıllarda inşa edilmiş olabileceğini düşünebiliriz.

Dileğimiz bugün bir şahsın fıstık tarlasının kıyısında bulunan ve büyük olasılıkla Karamanoğulları Beyliği döneminde inşa edilmiş olan hamamın tescili ve restorasyonu ile bitişiğinde balıkların yaşadığı ılık suyla dolu havuzun sularının tahlihi yapılarak halkın yararına sunulmasıdır.

yınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 158-163, pl.137 (Barla), 170-174, Pl. 151 (Gökçe);Y.Önge, **Anadolu'da XII-XIII.Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara 1995, s. 185-188, pl.188 (Tuzhisarı).

6. Örnekler için bkz. Y.Önge, **a.g.m.** s. 16-18 (Mamuriye Kalesi Hamamı); A.Durukan, **a.g.e.**, s. 214-247; N.Şaman, **a.g.e.**, s.162-163 (Barla), 173-174 (Gökçe); A.Arel, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", **Anadolu Sanatı Araştırmaları**, 1 (1968), s. 69-96, bil. s. 84-88 (Peçin); Y.Önge, **a.g.e.**, s. 145-154, res.1-11 (Kayseri).
7. Hamamlar için bkz. K.Klinghardt, **Türkische Böder**, Stuttgart 1927; K.A. Aru, **Türk Hamamları Etüdü**, İstanbul 1949.

Lev.6

BOZYAZI HAMAM, RÖLÖVE PLANI

Rölöve: M.Canan, N.Şaman, C.Doğan
Çizen : M.Görür